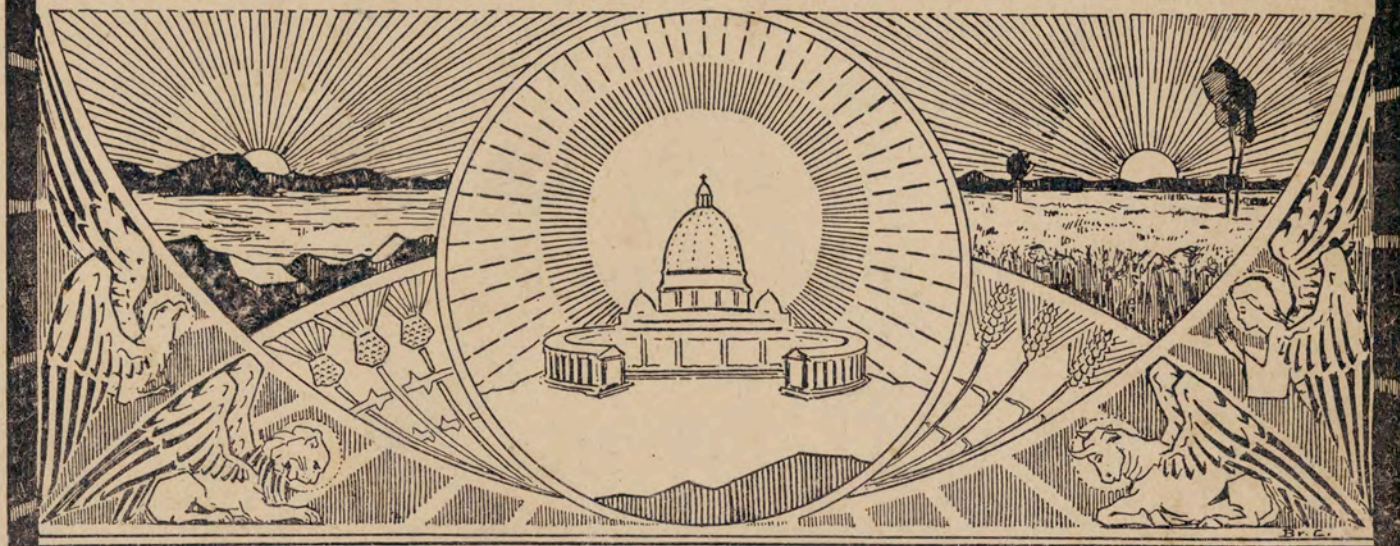

KERKKLOKIE

FEESTNUMMER

ter gelegenheid van de inzegening der nieuwe kerk van St. Jan Baptist te Waalwijk, op DONDERDAG 12 NOVEMBER 1925.

K.E.M.I. Meubelfabriek Stoffeerderij

Tel. 131. - W A A L W I J K.

Ameublementen
in elken stijl en aan
alle prijzen.

Linoleums en Zeilen.
Van Delft's
Kinderwagens.

Bezoekt onze Monsterkamers.

Aanbevelend, Fa. TH. VAN WIJCK.

Nu de Winter in aantocht is

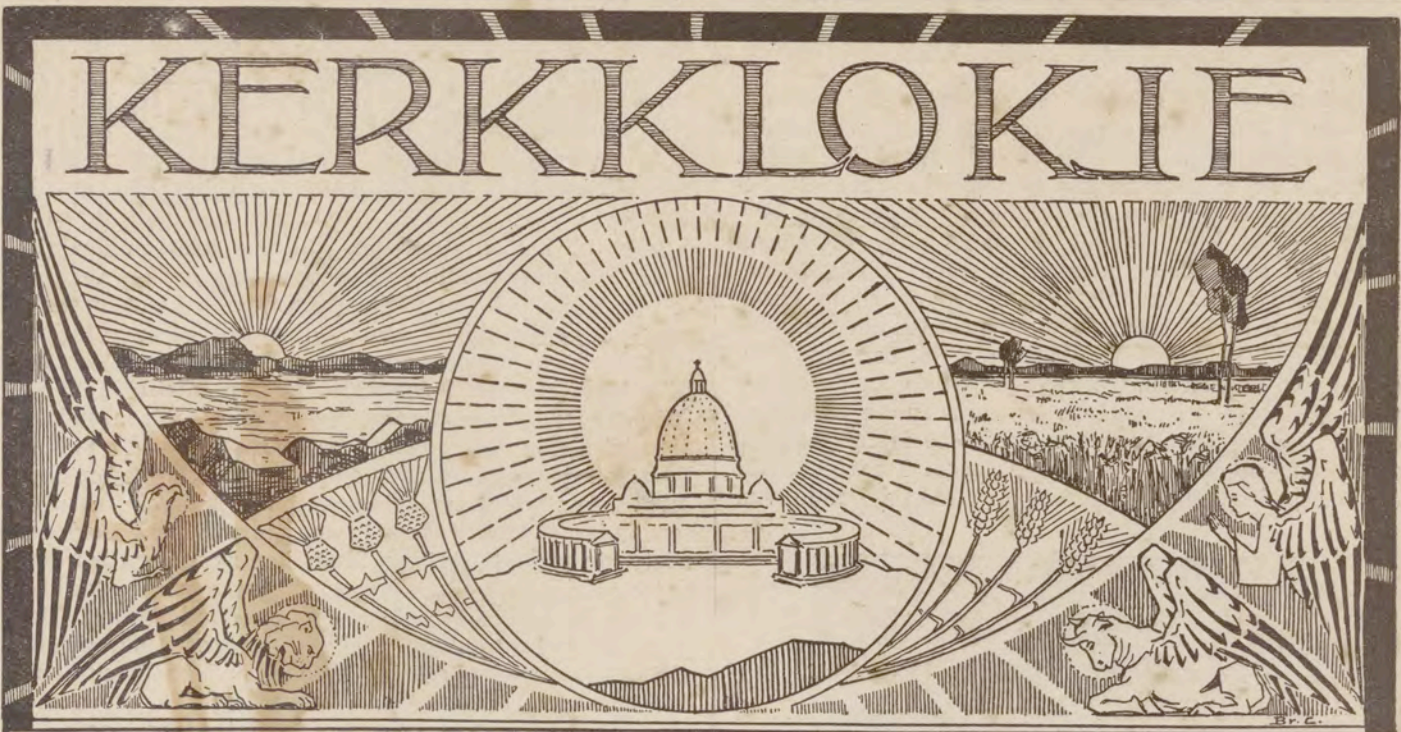
gaat iedere verstandige huisvrouw haar inkoop doen
IN HET BEKENDE MANUFACTUREN-MAGAZIJN VAN

KLERX-SOMMERS

Min. Loeffstraat, b.d. Baardwijsche Steeg

omdat de prijzen daar BUITENGEWOON LAAG zijn en de
kwaliteiten boven alle andere uitmunten in degelijkheid.

Je adres voor stoomen en verven van alle goederen.

KAATSHEUVEL :

Parochie St. Jan.
Berkdijk : Parochie H.H. Mar-
telaren van Gorcum.

WAALWIJK :

Parochies : H. Joannes de Dooper,
H. Antonius van Padua,
St. Clemens,
H. Maria Onbevlekt Ontvangen.

DRUNEN :

Parochie v. d. H. Lambertus

Onder redactie van

Den WelEerw. Heer L. BIJNEN, Kapelaan te Waalwijk.
Den WelEerw. Heer J. VAN KEMENADE, Kapelaan te Kaatsheuvel.

VOORWOORD.

Eindelijk is onze nieuwe kerk klaar. We hebben met spanning uitgezien naar den dag der inzegening en in gebruikneming. — Al is dit trotsche bouwwerk in betrekkelijk korten tijd gereed gekomen — de tijd van twee jaren toch is voor zoo'n arbeid niet lang — de laatste maanden en weken begonnen ons geduld hoe langer hoe meer op de proef te stellen. Niet alleen, omdat de nood-kerk zich meer en meer in hare ware gedaante van nood-kerk begon te vertoonen, maar vooral ook omdat het schitterende nieuwe Gods-huis ons steeds heviger aantrok.

Aan onze verwachting is nu een einde gekomen. A.s. week Donderdag 12 November gaan we de nieuwe kerk betrekken. We meenden dit heuglijke feit in ons „Kerkklokje” te moeten vastleggen. En we dachten het niet beter te kunnen doen, dan door een speciaal nummer geheel aan dit feit te wijden. Een

nummer, dat bedoelt een blijvend aandenken te geven aan de tot stand-koming van onzen majestueuzen tempel, die nu reeds tot ver buiten onze onmiddellijke omgeving de aandacht trekt en dat ook een hulde moge betekenen aan het Kerkbestuur van St. Jan, aan wiens initiatief we deze schoone kerk te danken hebben.

We danken allen, die ons op ons verzoek hunne zeer gewaardeerde medewerking schonken. We willen hopen, dat dit feestnummer door al onze abonné's met sympathie worde begroet, maar vooral, dat het moge bijdragen tot den bloei van het kerkelijk leven in onze parochie. Mogen we met een groote liefde bezielid blijven jegens onze parochie-kerk, die met de heilige Diensten, die er in worden uitgeoefend het middelpunt vormt van ons geestelijk leven; van ons echter niet alleen, maar naar we hopen van vele komende geslachten na ons in de schoone gemeente Waalwijk.

De Redactie.

WAALWIJK, OCTOBER 1925.

Een juichtoon stijgt alom ten hooge! Een juichtoon, want de blijde dag is aangebroken, dat onze nieuwe kerk klaar is en na inzegening door onzen ZeerEerw. Heer Pastoor in gebruik kan genomen worden. Al betreuren wij het ten zeerste, dat onze Hooggeachte Biscop Z. D. H. Mgr. Diepen, thans de plechtige consecratie niet kan komen verrichten, toch zullen de parochianen van St. Jan het uitjubelen, nu zij in dezen nieuwen heerlijken tempel hunne gebeden zullen kunnen storten. Op de eerste plaats zal wel een vurig gebed gestort worden om God te bedanken voor de groote gunst, dat deze prachtige kerk, waarvan de toren ongeveer 70 meter en de groote koepel 40 meter hoog is, zonder ongelukken is gereed gekomen. Daartoe heeft ook ontegenzeggelijk veel bijgedragen de kunde van

N. H. J. VAN RIEL,
Pastoor van St. Jan Baptist,
Voorzitter van 't Kerkbestuur.

beide architecten, de heeren Valk en Orie, die alles tot in de kleinste onderdeelen, vanaf de diepte der fundeeringen tot het hoogste punt voor koepel en toren nauwkeurig hebben berekend en ontworpen en die niet alleen met het sierlijke maar ook met het veilige hebben rekening gehouden; de degelijke secure uitvoering door de aannemers de Heeren Thunnissen en van Sambeek, het goede overleg en nauwkeurig toezicht van den dagelijken opzichter, de Heer van Roy, en niet minder het kalme optreden, van den voor zijn taak ten volle berekenden uitvoerder, de heer Huiskes. Het mag gerust

een prestatie genoemd worden, dat zulk een omvangrijk bouwwerk, dat volgens het oordeel van vele deskundigen, een trotsche, overweldigende tempelbouw mag genoemd worden, zoo tot in de puntjes verzorgd, in betrekkelijk korten tijd daar is neergezet. Een woord van lof en hulde aan die mannen zij hier wel op zijn plaats.

Doch bij het binnentreden van deze kerk, zullen niet alleen aan deze mannen als uitvoerders onze gedachten gewijd zijn, doch onwillekeurig zullen wij ook overwegen, wie verder nog aan het tot stand komen van deze kerk te doen bouwen, die tot in lengte van jaren gedachten moeten teruggaan tot hen, die ons in dit leven zijn voorgegaan, tot onze ouders en voorouders, die niet alleen voor ons den grooten schat van ons Heilig Roomsche geloof, onder soms zeer moeilijke omstandigheden wisten te bewaren, maar die ook in allen eenvoud, maar in liefde tot het goede, de kerk zoodanig wisten te steunen, dat een fonds kon aangelegd worden, dat onder zuinig en wijs beheer van vroegere kerkbesturen tot een dusdanige som was aangegroeid, dat door het tegenwoordig kerkbestuur eindelijk, zonder al te veel te wagen, tot den hoogst noodzakelijken bouw van een nieuwe kerk kon besloten worden. Doch met een besluit alleen was men er nog niet, maar zooals dat bij groote plannen steeds het geval is, daar moest één persoon zijn, die het initiatief en de leiding weet te nemen, één persoon, die zooals hier, het aandurfde, een kerk te doen bouwen, die in lengte van jaren tot getuigenis moet afleggen van den Godsdienstzin van het tegenwoordig geslacht, dat er zijn roem in wilde stellen een tempel daar te stellen, niet alleen tot meerdere eer en glorie van God, maar tegelijkertijd ook bedoelde een monument te stichten, dat van zijn kunstzin en van zijn durf, van in het op groote schaal doen uitvoeren van openbare werken, zou getuigen; er moest één persoon zijn die met volle liefde en toewijding, met taai volharding zich aan die taak wilde geven, die niet terugdeinsde voor moeilijkheden; iemand die door zijn woord en daad anderen wist op te wekken, zijn voorbeeld te volgen en hem naar best vermogen te steunen in die grootsche onderneming. En die persoon was onze hoogvereerde en veelbeminde Pastoor, de ZeerEerw. Heer N. H. J. van Riel. Hij was de man die zijn idee wist aan te geven, die als het ware in groote lijnen wist uit te stippelen, wat voor Kerk hij voor de Waalwijkers het meest overeenkomstig hunne wenschen en het meest geschikt achtte, het verder aan de architecten overlatend die plannen in details uit te werken. Onze Pastoor had echter niet alleen de hoofdlijnen zijner nieuwe kerk goed in zijn gedachten, maar ook zelfs tot in de details kon niets hem ontgaan, op de minste afwijking gedurende den bouw viel zijn blik, alles had zijn volle aandacht. Met innige voldoening zag hij zijn ideaal, de nieuwe mooie kerk, al hooger en hooger uit den grond oprijzen. Met onverflauwde belangstelling sloeg hij de technische moeilijkheden van onderbouw, van bovenbouw, van gewelven, koepels en toren gade; wat een vreugde moet het hem geweest zijn toen het zware vergulde kruis den grooten koepel sierde en het meest gevaarlijke van het werk achter den rug was. En

thans is dit werk onder Gods zegen voleind en staat deze majestueuze tempel in al zijn pracht en heerlijkheid voor ons. Ver uitstekend boven de omringende gebouwen, als het ware geheel Waalwijk overheerschend, kan vanuit den wijden omtrek de prachtige koepel en de slanke toren gezien worden. Onafscheidelijk is de naam van Pastoor van Riel aan de kerk verbonden en als op den plechtigen dag der inzegening, men de nieuwe kerk zal binnentreden, zullen de gebeden der Parochianen voor hun beminden Herder tot Gods troon opstijgen, want als iemand hulde, lof en dank verdiend heeft, dan is dit op de eerste plaats onze ZeerEerw. Heer Pastoor.

Welnu dan, ondergeteekenden, als leden van het Kerkbestuur, willen zich van dien plicht van dankbaarheid kwijter en zij meenen de tolk te zijn van al de Parochianen van St. Jan, wanneer zij thans aan Zijn Eerwaarde hun eerbiedige hulde en lof en innigen dank aanbieden, daarbij den vurigen wensch uitsprekend, dat God aan onzen beminden Pastoor de groote gunst moge schenken, nog tal van jaren zijn Pastorale bediening ten volle in deze prachtige kerk te kunnen uitoefenen, welke moge strekken tot meerdere eer en glorie van God, tot heil en voldoening van hem zelve, en tot stichting van zijne Parochianen.

De Kerkmeesters,

JACQUES GRAGTMANS.
E. W. KLIJBERG.
JAN VAN IERSEL.
P. J. M. SWEENS.

WIJLEN JORD. VAN CALKER,
Lid van 't Kerkbestuur St. Jan Baptist
† 24 Maart 1925.

DE WAALWIJKSCHE ST. JANSKERK.

Zoo is dan de nieuwe kerk in de Parochie St. Jan voltooid.

Waalwijk heeft in zijn midden een bouwwerk zien verrijzen, dat gedurende eeuwen zal blijven een monument voor de groote offervaardigheid zijner inwoners. Op de lijst der gemeenten met bezienswaardige bouwwerken zal Waalwijk voortaan een eereplaats innemen.

JACQUES GRAGTMANS,
Lid van 't Kerkbestuur St. Jan Baptist.

Met een belangstelling, die zich niet bepaalde tot een vormelijke bezichtiging van de vorderingen van den opbouw, maar ons telkens weer noopte in onze gedachten een beeld te vormen van wat het kerkgebouw eens worden zou, konden wij nauwelijks het oogenblik verbeiden, waarop de kroon op het werk zou worden gezet.

Van week tot week, al naar gelang het werk vorderde, werd onze fantasie meer aan banden gelegd, een fantasie die, al naar de gesteldheid van den belangstellende, hare vleugelen meer of minder ver uitsloeg, maar ten slotte toch niet vermocht te benaderen de werkelijkheid, zooals die zich thans voor onze oogen ontrolt.

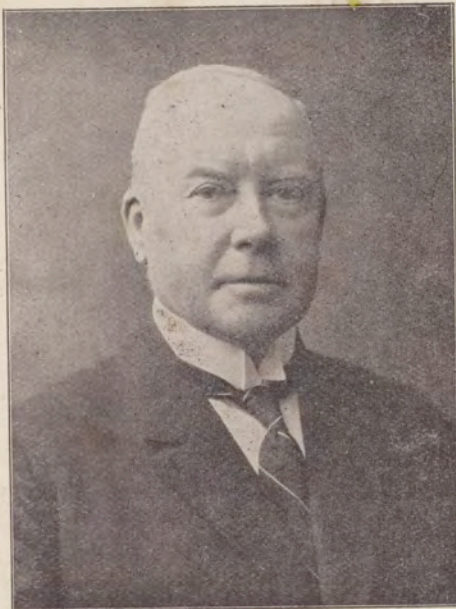
Het is waar, een gipsmodel, aandoende als een meesterstuk van banketbakkerskunst, trachtte ons een indruk te geven van het uitwendig aanzien van het bouwwerk en geleid door onderdeelteekeningen en schetsen deden wij ons best ons eene voorstelling te vormen van wat het inwendige ons te zien zou geven, maar deze hulpmiddelen ten spijt is onze verbeelding te kort geschoten. Zeker, in het bouwen van luchtkasteelen zijn wij meesters, maar de nuchtere werkelijkheid

heeft ook nu weer bewezen dat onze uil geen „Valk” was. Al herkent men dit schoone bouwwerk door het gipsmodel, gelijkenis heeft het daarmede alleen, wan-

E. W. KLIJBERG-PERNOT,
Lid van 't Kerkbestuur St. Jan Baptist.

neer zijn schaduwbeeld zich bij avond tegen den verlichten hemel afteekent en de bijzonder devote stemming, welke de geheele inwendige ruimte vervult, zal een leek op dit gebied vergeefs zoeken in de zonder twijfel met veel gevoel en beleid vervaardigde schetsen en teekeningen.

JAN VAN IERSEL,
Lid van 't Kerkbestuur St. Jan Baptist.

Het schoone voortbrengsel van kerkbouwkunst in onze gemeente opgericht, zal in wijden kring de aandacht blijven trekken niet alleen van bouwkundigen maar ook van leeken; dit bedehuis zal de trots blijven van Waalwijk. Wanneer het thans levend geslacht, dat dezen tempel heeft zien verrijzen, uit de herinnering van het komend geslacht zal zijn weggevaagd, zal dit trotsche kerkgebouw nog getuigenis afleggen van de innige godsvrucht dergenen, die door hunne offervaardigheid de oprichting van dit juweel van kerkbouwkunst hebben bevorderd. Na eeuwen zal het nog getuigen van den ondernemingsgeest van het Kerkbestuur, dat den moed had om zorgen en bezwaren te trotseeren tot stichting van zulk een majestueus bedehuis en eeren den Zeereerwaarden Heer N. J. H. van Riel, Pastoor der Parochie, die als Voorzitter van dat Bestuur, daarvan ook tevens was de leider en groote stuwkracht. Na eeuwen ook zal de kunstgeschiedenis

P. J. M. SWEENS,
Lid van 't Kerkbestuur St. Jan Baptist.

nog eervol vermelden den naam van den genialen ontwerper van dit kunstgewrocht, van den Heer Valk, die zonder twijfel niet zal verloochenen de eigenschappen aan zijn ras eigen, en zich dus met breeden vleugelslag tot grooter hoogte zal weten op te werken.

Het moet voor het Kerkbestuur eene groote voldoening zijn, dat het Gemeentebestuur bij eenstemmig besluit een uurwerk met bijbehorende klokken heeft geschonken tot plaatsing in den nieuwen toren. In dit geschenk toch moet worden gezien een bewijs van waardeering en erkentelijkheid voor de oprichting van zulk een schoon gebouw in de gemeente, een gebouw dat eene afspiegeling is van den kunstzin der inwoners en ook daardoor niet zal nalaten belangstelling voor Waalwijk te wekken, ook buiten de kringen van handel en industrie.

De noodkerk vertoont, ondanks haar kortstondig bestaan, reeds de gevolgen van ondeugdelijke samenstelling, gelijk een in ongebondenheid opgevoede en slecht onderwezen jeugd reeds op vroegen leeftijd onmiskenbare teekenen vertoont van vroegrijpheid en verdorvenheid en daardoor de kracht mist om den strijd des levens met mannenmoed aan te binden. De overgang van de noodkerk naar onze nieuwe St. Jan, in materielen zin een groote verbetering, zal daarom nog te meer op prijs worden gesteld; moge deze wisseling ook in geestelijken zin winst brengen.

Mogen de nog sluimerende godsdienstige gevoelens in het devoot stemmend interieur van dit bedehuis tot verdere ontwikkeling komen; dan zal dit trotsche kerkgebouw er zonder twijfel getuige van zijn, dat de voorspoed dezer gemeente er eene is van duurzame en hechte structuur, gegrondvest als hij is in beginselen, die sinds ruim 19 eeuwen onverlet aan de stormen des tijds het hoofd hebben weten te bieden.

E. C. J. MOONEN,
Burgemeester van Waalwijk.

DE NIEUWE ST. JANS-KERK.

Reeds eerder vertelde ik van de vormgeving die in de eerste plaats wel door de eigenaardige begrenzings van het beschikbare bouwterrein en zijn betrekkelijke breedte met weinige diepte als van zelf tot den centraalbouw leidde. In architectonisch opzicht gaf dit tegelijk het voordeel, dat, waar de kerk ingebouwd kwam te liggen, de koepel als gevolg van het groote centrum met zijn groot volume de omgeving beter zal beheerschen dan een meer magere bouwmassa. Er moest alleen op gelet worden, dat naast het dak, ook nog een gedeelte der ramen en muren van dien koepel boven de daken, op eenigen afstand zichtbaar werden, opdat de koepel niet zou zweven.

Geven in de gothische architectuur, de contreforten en luchtbogen op regelmatige afstanden de sterkte aan het gebouw, ze geven daardoor tevens een karakteristiek. Bij den Centraalbouw zijn het de concha's of schelpen, die den grooten middenkoepel schragen en als vanzelf daardoor, een andere karakteristiek geven dan de Gothiek. Hier is het een schoren van boog op boog en ontwikkelen van koepel op koepel, of zooals dr. Schaepman zoo juist het karakter teekende in z'n gedicht van de „Aya Sophia”:

„Bogen die weer bogen schoren”

Koepels uit elkaar geboren”; het Byzantijnsch bouwende beginsel dus.

Zijn dus ons priesterkoor met zangkoor en links en rechts daarvan de concha's noodzakelijke dienstruimten, die onzen grooten koepel schragen, ze hebben tevens een schoonheidsfunctie, namelijk die der ruimteontwikkeling. Ze vormen te samen ééne overzichtelijke ruimte, met de groote koepel als hoofd-motief, waaraan de kleinere concha's door hun tegenstelling schaal geven en de grootte sterker laten uitkomen.

Dit schaalgeven, naar de menschelijke maatverhou-

ding is nog geaccentueerd door de marmer-verdeeling in de kolommen op menschelijke maat af te zetten. De horizontale zwarte banden vormen de contrastwerking op het verticale der hoogteverhoudingen.

Dit marmer is met omzichtigheid gekozen, wijl marmer zoo gemakkelijk overgaat in een wufte stemming, terwijl ook de kleur zich niet mag opdringen. Alles, zoowel vorm, kleur als detail-behandeling moet ondergeschikt blijven aan het groote doel.

De kolommen, die ten slotte het bouw-lichaam van binnen dragen, geven als van zelf met de bogen en overkragingen een spel van lijnen en doorkijken, welke in de details van kleur en stoffbewerking eene verfijning krijgen. Om eenig idee te vormen van den last dien deze kolommen te dragen hebben, zij medegedeeld, dat ieder der acht zware, berekend werd op een belasting van ongeveer 250000 K.G.; het fundament voor zoo'n kolom meet ongeveer 4×3.5 M.

Ter wille eener regelmatige binnenverlichting werden de processiegangen plat afgedekt, waarboven de concha's direct licht in de kerk werpen. Als vanzelf ontstaat een meer gecompliceerd bouwstelsel van tegen elkaar gestapelde massa's (een zuiver bouwkundig be-

H. W. VALK,
Architect B. N. A., Den Bosch.

ginsel). De niet door lichtopeningen doorbroken onderste muren geven een stevig basement, waardoor stabiliteit en rust aan dit speelsche geheel verkregen wordt. Ook aan het inwendige komt deze weg-donkerende processiegang ten goede, die daardoor stemming krijgt. Te laag invallend licht geeft buitendien niet voldoende afsluiting, vooral in eene bebouwde omgeving. Zooals reeds gezegd, een regelmatige verlichting is noodzakelijk, vooral omdat sterk plaatselijke lichtbronnen, zoowel van vensters als kunstlicht, de aandacht trekken en zich opdringen. Hieraan is dus niet alleen de architectuur ondergeschikt gemaakt, doch is ook het elektrisch licht architectonisch opgelost en ondergeschikt gemaakt op de bekende wijze.

Vooreerst zal men daaraan nog wat ongewoon zijn, niet direct deze lichtbronnen te zien, waardoor een schijnbaar minder goede verlichting ontstaat, welke echter zeer voldoende zal blijken en inderdaad een fijnere stemming te weeg brengt.

Deze wijze van verlichting noemt men „geprojecteerd licht.”

De vorm der bogen is die van de z.g. kettinglijn; een lijn, die de schakels van een ketting volgen door de zwaartewerking van iedere schakel, wanneer deze aan twee zijden wordt opgehangen.

De detaillering van de baksteen is zooveel mogelijk langs den natuurlijke weg ontstaan, zonder daaraan te kappen en zooals de gegeven omstandigheden daartoe aanleiding gaven.

De vloer der kerk bestaat uit zwart marmeren banden tegen de stoelen- of bankenrijen, waartusschen z.g. Solnhofener platen, welke een mooie gele kleurspeeling geven, bijna geen slijtage hebben, dus fijn van structuur zijn en een indirecte belichting naar boven zeer bevorderen. Immers ons licht wordt alleen naar beneden geprojecteerd. Deze nog weinig bekende vloerplaten worden meer voor lithografische bevestigd.

Moge mijn werk bijdragen tot meerdere eer en glorie van O. L. Heer en den parochianen tot stichting en vrede.

H. W. VALK.

Architect B.N.A.

Den Bosch.

DE NIEUWE KERK IN WAALWIJK.

Monumentaal rijst ze boven de omliggende kerken uit. 't Is een machtig complex gegroepeerd om den grooten middelkoepel, waartegen kleinere door koepelgewelven gedekte partijen aanleunen.

't Is ietwat vreemd op het eerste gezicht; 't zijn niet de ranke lijnen van de gothiek, die hier naar omhoog

De afmetingen der kerk zijn vroeger reeds vermeld; het heeft thans minder zin, deze nog eens aan te geven.

Mogen er spoedig eenige schenkers komen, opdat in de aangebrachte hoeksteen aan de buitenzijde van den grooten koepel, de bedoelde vier evangelisten met attributen kunnen gebeeldhouwd worden, hetgeen niet zulke groote bedragen vordert. Voor belangstellende schenkers zij tevens nog medegedeeld, dat het geven van een kruisweg-statie in goud-mozaiek ook niet zoo'n onoverkomelijkheid is. Het voorbeeld van één zal wellicht dra navolging vinden. Het ligt ook in de bedoeling, de deksteen bij de ingangen vroeg of laat door tempelwachters of anderszins te doen bekappen en versieren.

stuwen. Men voelt, dat men tegenover een nieuwe uiting staat, dat met een nieuwe maat moet gemeten worden.

Is deze kerk dan niet „volgens de traditie”? Heeft hier misschien een niets ontziend bouwmeester zijn zoeken naar nieuwe dingen willen uitvoeren op 't kerkgebouw? Maar laat ons eerst eens rustig toekijken en overwegen, voordat we tot zulke foutieve conclusies komen. In het kerkgebouw binnengekomen zien we duidelijk, dat de architect getracht heeft een interieur te maken, waarin ieder het altaar zien kan. Geen kolommen beletten hinderlijk het doorkijken, iedereen kan de H. Diensten volgen en meelevens met den priester. Dit nu is zeker geen modernistische ondeugd.

Maar de constructie dan, die koepels, zijn die dan niet heidensch en onchristelijk? Waar blijven in de kerk onze ribbengewelven en onze spitsbogen? Is dit geen noodeloos breken met de traditie?

Neen — integendeel. De traditie van katholieken kerkbouw is door den architect weer opgevat — en hij heeft de geweldige vraagstukken die zich daarbij voordoen een stap vooruit gebracht. We moeten de geschiedenis eens raadplegen, dan zien wij hoe in en om den pauselijken staat, toen het pausdom op het top-punt van macht gekomen was, gestreefd werd naar kerkgebouwen door koepels afgedekt. De hervorming verbrak hier de traditie van katholieken kerkbouw, maar wij zien in de zuidelijke landen overal de koepel de kerk bekronen. En de machtigste kerk van de Christenheid, de St. Pieter te Rome, bepaalt het karakter van de stad door den prachtig gevormden koepel onder welks centrum de gebeenten van de apostelen rusten.

Vele waren de moeilijkheden, die de architect in Waalwijk op te lossen kreeg en die hij met talent oploste. Zoo'n baksteen afdekking hecht en sterk te slaan over zoo'n groote ruimte en dit te doen met minimum materiaal-verbruik — te zorgen dat voldoende lichtinval verzekerd is en dat 't geluid niet hinderlijk in de kerk wordt teruggeworpen — de onderdeelen van het kerkgebouw te schikken, dat zij elkaar in evenwicht houden en ten leste, maar dan is het toch niet de minste eisch — een stemmingsvol interieur te maken, dat uitdrukking geeft aan 't idee bedehuis, dat is een verheerlijking van het menschgeworden Woord, dat practisch is en ruimte biedt aan de geloovigen om met den priester vereenigd de Liturgische handelingen te verrichten.

Met voldoening mag de architect op zijn werk terugzien. Want deze vraagstukken loste hij op, aan al deze eischen voldeed hij. Prachtig welven de koepels in deze kerk, waarin de baksteen-velden vol tintelende kleuren tot blijheid stemmen.

't Handwerk is er geëerd en met handenarbeid iets moois gemaakt ter ere van God. Men behoeft niet nauwkeurig te analyseeren om de schoonheid te zien en te ondergaan van die wisselende lichte en donkere partijen, vol kleur, vol leven, vol tinteling. Nog zijn niet alle glas-in-lood ramen gereed en toch lijkt de kerk bezielde en is ze niet kil of vervelend.

Is er dan geen critiek op uit te oefenen, is dan alles zoo volmaakt? Och laten we toch meer waardeeren dan becritisieren, menschen werk is immers onvolmaakt, laat ons dankbaar zijn voor 't vele mooie ons hier in deze kerk geschonken.

Ir. H. THUNNISSEN,
Architect B. N. A., Den Haag.

HET CIBORIUM-ALTAAR IN DE NIEUWE KERK.

Aan dit kostbaar monument, dat voor eeuwen de kerk zal sieren, mogen we na de uiteenzettingen, reeds vroeger in dit blad gedaan, nog een afzonderlijk woord wijden.

Het Hoogaltaar is het voornaamste kerkmeubel. — Daarover schrijft het handboekje „De Roomsche Liturgie”: „Het Hoogaltaar in het Priesterkoor, ook het Groot Altaar of Hoofdaltaar genoemd, behoort in afmetingen, in schoonheid en kostbaarheid de andere altaren, en in waarde, naar evenredigheid, alle andere meubelen, verre te overtreffen”.

Iedereen, die onze kerk bezoekt, zal erkennen dat aan deze eischen ten volle is voldaan.

Het Hoogaltaar blijft het pronkstuk der prachtige St. Janskerk te Waalwijk, en zal voor immer getuigen van de offervaardigheid der geloovigen; men weet toch, dat het een geschenk is der parochianen bij gelegenheid van het 25-jarig Priester-jubilé van den Pastoor.

Het is een zeldzaam kostbaar stuk, in marmer en koper opgetrokken. Bezie eens de massale marmeren pilaren, die het ciborium dragen. Bezie eens het ciborium zelf, koper à jour bewerkt, waaraan in de werkplaats van den edelsmid Haan te Antwerpen maanden lang is gearbeid door 15 à 20 personen tegelijk. *) — Bezie eens de kolossale altaartafel, de Grieksch-marmeren tombe. Beschouw tenslotte het machtige kruis met de expressieve beelden van Maria en Johannes, — beschouw ook de bronzen kandelaren, en ge zult erkennen, dat we in ons Hoofdaltaar een schat bezitten, zooals die in weinige kerken te vinden is.

En — hoe verheugend is dit! — hier is radicaal gebroken met de alom heerschende gewoonte, de schoonheid van het altaar te zoeken in de retabel, de opstand achter het altaar, die soms tot de zoldering toe werd uitgebouwd. Zoo werd de versiering hoofdzaak en het altaar zelf bijzaak. 't Is dan ook niet overeenkomstig de voorschriften der Liturgie, die voor het altaar alleen vereischt: enkele treden met den vloer, de tombe en de altaar-steen, terwijl zij zeer aanprijst het gebruik van het ciborium, de overhuiving, waarover ik vroeger al eens geschreven heb.

Misschien heeft het zijn nut, uit wat ik vroeger over 't ciborium-altaar meedeelde, nog eens een en ander te releveeren. Ik schreef toen o.a. aldus.

„Het altaar was oorspronkelijk een tafel of mensa (= tafel) naar het toonbeeld van het Laatste Avondmaal des Heeren; in den tijd der vervolgingen was het de dekplaat van het graf eens martelaren in de catacomben. Vandaar nog het voorschrift, reliquien van martelaren in den altaarsteen te sluiten; vandaar ook het gebruik aan de tafel zelve den vorm van een graf (tombe) te geven.

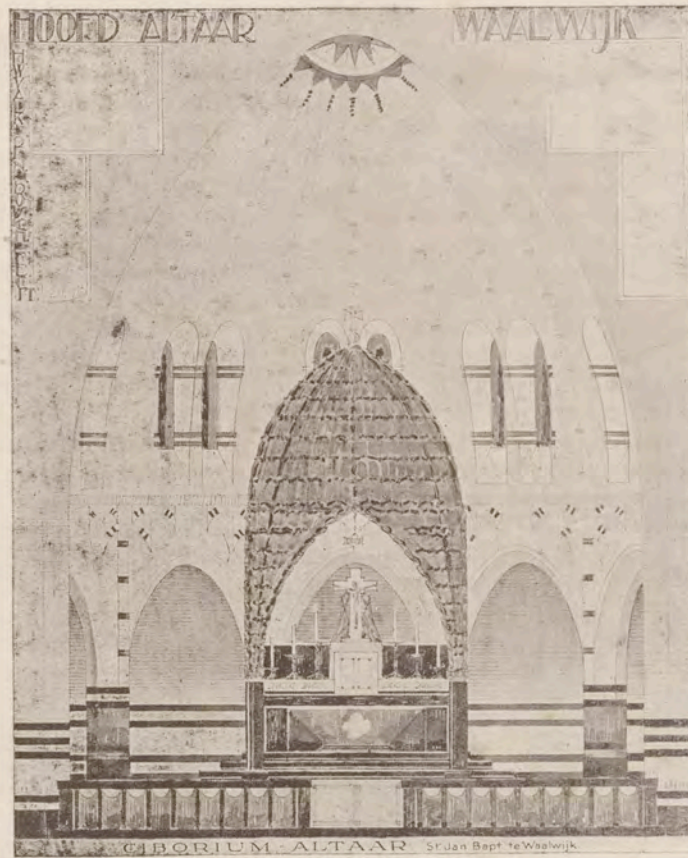
Het altaar moet krachtens den aard der zaak niets anders zijn dan een offer-tafel; heel die opstand achter het altaar (retabel), dien we tegenwoordig overal zien, is dus feitelijk onnoodig, ja on-liturgisch; immers niet het altaar wordt op die wijze versierd, maar de versiering treedt op den voorgrond, het altaar zelf, de offertafel valt weg en wordt voor 't oog bijzaak.

Sedert de 4e eeuw verhief zich boven het altaar een door vier zuilen gedragen overkapping of ciborium;

*) Het marmer is geleverd door de firma Vervoordeldonk te 's-Bosch.

hierin hing een vat in den vorm van een duif, waarin het Allerheiligste bewaard werd; later werd dit in een kastje in de nabijheid des altaars bewaard, 't z.g. Sacraments-huisje; (in ons land is nog zeer bekend het Sacramentshuisje van Meerssen in Limburg). — Eigenlijk hoort dus ook op het hoofdaltaar geen tabernakel thuis; voor het Allerheiligste dient de Sacramentskapel, die we ook in grotere kerken vooral vaak aantreffen, denk aan de St. Jan in Den Bosch. (Onze nieuwe kerk heeft wel een tabernakel op het Hoofdaltaar, omdat ze geen afzonderlijke Sacramentskapel heeft.)

Wat betreft het praktisch nut, is het ciborium ook in de vroegste basilieken zeker van gering belang geweest, maar, zegt de Z. E. Heer En-

glisch in het Liturgische Tijdschrift van Affligem 1922 No. 3—4, als meest passende versiering van het altaar blijft het zonder weerga, vooral echter, als het volgens de oorspronkelijke opvatting een altaartafel zonder retabel komt overhuiven.

Het ciborium blijkt dus de liturgische voltooiing van het altaar, en in het kerkelijk caeremoniale wordt ook van zulk een altaar gesproken.

In onzen tijd van liturgische opleving worden de liturgische voorschriften, waarvan langzamerhand wel eens wat ver werd afgeweken, weer meer en meer opgevolgd.

De kerk van Waalwijk zal in vele opzichten eene praktische liturgische les beteekenen.

B.

EENIGE DATA BETREFFENDE DE WERKZAAMHEDEN AAN DE NIEUWE KERK.

Einde Juli 1923 werd aangevangen met de voorbereidende maatregelen welke moesten worden getroffen voordat met den eigenlijken bouw kon worden begonnen en die bestonden in de terreinafzetting, het optrekken van de noodige hulpgebouwen voor opslag van materialen, kantoren voor directie en aannemer, benevens de werkplaatsen.

Vervolgens het uitzetten, d.i. het daarstellen van die afmetingen en richtingen, waardoor de plaatsing der begrenzende muren, tevens de plaats van de kolommen komt vast te staan.

Nadat deze voorbereidende maatregelen hadden plaats gevonden, werd begin September met het grondwerk begonnen dat bestond in het verwijderen van de teelaarde, puin en veen, welke laatste werd aangetroffen in de gedempte sloten, waarvan het geheele terrein in alle richtingen was doorkruist.

Genoemde ontgravingen hadden plaats daar waar de belangrijke steunpilaren voor de omtrekmuren zich bevonden, onder de kolommen en eveneens onder de verwarming- en bergkelders.

Sommige diepten, waarop eerst de oerbodem, d.i. het eigenlijke vaste zand, waarop de fundeering rust, werd aangetroffen, lagen op 2 à 2.50 M. beneden het terrein.

De verschillende grondboringen, die voor het grond-

onderzoek waren verricht, hadden uitgewezen, dat genoemde oerbodem voldoende weerstand kon bieden tot het dragen van het kerkgebouw.

Tijdens den voortgang van het grondwerk werd begonnen met het maken van toebereidselen der fundeering-werken, welke van gewapend beton zijn samengesteld.

Zij bestaan uit ondersteuning, welke op regelmatig afstanden onder de muren zijn geplaatst, waarop betonbalken rusten en uit voeten onder de kolomen.

10 October werd voor een der groote kolommen, welke den koepel ondersteunen, de eerste betonvoet gestort.

Het betonwerk voor kolomvoeten en muurondersteuning vond geleidelijk voortgang, terwijl tegelijkertijd het stellen van de bekistingen der betonbalken vorderde, benevens die van den torenvoet.

13 November werd aangevangen met het storten der torenfundeering, waaraan alleen pl.m. 100 M3 beton is verwerkt. Met de betonwerken van de kelders en betonbalken der kerk werd half Januari 1924 begonnen.

De geheele fundeering en kelders kwamen einde Maart gereed en hadden door den langdurigen winter belangrijke vertraging ondervonden.

Begin April werd met de metselwerken aangevangen en was ook de ophooging van het terrein gereed gekomen.

De Westzijde van het gebouw was begin Juli reeds 5 M. hoog; tevens werden de platte afdekkingen boven

de processiegangen aangebracht, en de groote boogformeen voor den koepel gesteld.

Op 1 September werd het houtenkap-constructiewerk voor het dak der sacristie aangebracht, met welke werken eenige weken later voor de lager gelegen daken en koepeltjes der kerk werd begonnen.

W. THUNNISSEN,
Aannemer.

A. VAN SAMBEEK,
Aannemer.

Genoemde houten kapconstructies vinden hun steun op een over de doorgaande omtrekmuren van het gebouw aangebrachten gewapend-betonring, welke tevens dienst doet ter ondervanging van den druk der gewelven.

Hierna concentreerden de werkzaamheden zich meer op den bouw van den koepel en toren, en werd ook een aanvang gemaakt met welven; met het laatste werd 24 November begonnen in de doopkapel en vervolgens met de processiegangen.

13 Januari 1925 was de hoogte van 20 M. bereikt van het metselwerk der koepelmuren en kon evenals over de andere muren de gewapend-betonring worden aangebracht, welke dezelfde taak heeft als boven, n.l. de ondervanging van den druk van het gewelf en tevens dient tot plaatsing der ijzeren koepelkap.

Met het stellen der ijzeren koepelkap-constructie werd 7 Februari begonnen en kwam men 10 Maart ge-

J. C. VAN ROY,
Opzichter.

G. H. HUISKES,
Uitvoerder.

reed, waarna met de houten bedekking kon worden aangevangen.

14 April werd begonnen met welven van den grooten

koepel; hiermede kwam men 6 Mei gereed, zoodat dit werk in 3½ week was voltooid.

Intusschen kwam op 20 April het metselwerk van den toren ter hoogte van 50 M. en werd begonnen met het aanbrengen van den spits, die 13 Mei gereed kwam.

Geleidelijk werd doorgewerkt met de koperbedekking, welke half Juli gereed was, zoodat hieraan ruim een half jaar is gewerkt.

23 Juni was de opbouw buiten voltooid en werd verder aan de afwerking binnen gearbeid, alsook aan de egaliseering van het terrein.

Aan het gebouw werden bijna 2.000.000 stuks baksteen verwerkt, ongeveer 20.000 K.G. koper voor dakbedekking, voor de ijzeren koepelkap-constructie ongeveer 40.000 K.G. ijzer en aan natuursteen banden en dorpels in de gevels meer dan 100 M3.

De hoogte van de torenspits is 65 M. en van den koepel 40 M. boven de straat.

De kruin van het koepelgewelf ligt 28 M. boven den kerkvloer.

J. C. VAN ROY.

Opzichter.

Den Bosch.

IETS OVER DE KERKEN VAN WAALWIJK IN HET VERLEDEN.

In den eersten jaarg. van ons „Kerkklokje” heb ik in den breede de kerkelijke geschiedenis van onze gemeente uiteengezet, en zoowat alles meegedeeld, wat het kerkelijk archief daarbij aan materiaal bood.

Ik mag bij deze gelegenheid nog wel eens een en ander uit die artikelen ophalen, wat rechtstreeks verband houdt met de *kerkgebouwen*, die we in Waalwijk in den loop der tijden hebben gekend. Welnu, laat ik u 't volgende dan nog eens in 't geheugen roepen.

I. *De groote (nu Protestantsche) kerk.*

Waalwijk en Besoijen maakten in vroegere tijden maar één kerspel (kerkdorp, parochie, kerkelijke gemeente) uit. Dientengevolge stond de kerk, die zij eertijds met elkander gemeen hadden, op het West-einde dezer plaats, aan de landscheiding tusschen die beide dorpen. (In 1851 werd Besoijen een eigen parochie).

Deze kerk was voor de Reformatie toegewijd aan den H. Joannes den Dooper, en is sedert 1648 in het bezit der Hervormden, die reeds in 1629 (val van Den Bosch) getracht hadden ze in hun bezit te krijgen.

In 1203 werd ter plaatse van de tegenwoordige Protestantsche kerk een Roomsche kerk gebouwd; in 1421 stortte bij de St. Elisabeths-vloed de toren dezer kerk in. De grenslijn van Waalwijk en Besoijen ging door den toren heen.

De kerk, die zich nu op de grens van de voormalige gemeenten Waalwijk en Besoijen verheft, is tegelijk met de Sprangsche kerk gebouwd in 1475, op kosten van Waalwijk en Besoijen. Waalwijk droeg 2/3 en Besoijen 1/3 bij. De toren is in 1580 door de Spanjaarden of de Hollandsche troepen in elkaar geschoten met het Westelijk deel van het schip; dit laatste werd in 1619 weer opgebouwd door den Heer van Waalwijk, *van Leefdael*.

Deze inlichtingen werden mij indertijd verschaft door den heer J. v. d. Hammen.

Het R.K. Kerkbestuur heeft meermalen, o.a. in 1789 en 1818, getracht deze kerk weder in bezit te krijgen, doch deze pogingen zijn niet gelukt. In 1798 wilden de Katholieken gebruik maken van 't recht van *naasting*, (zich toeëigenen), dat bij een besluit der toenmalige regeering aan de talrijkste gezindte was toegekend. Van beide zijden (Katholieken en Protestanten) is

dientengevolge zeer geijverd, om de *grote kerk* in bezit te hebben. Ook deze pogingen zijn niet gelukt; waarom niet, staat nergens vermeld. Misschien heeft een schrijven van Vicaris van Alphen er veel toe bijgedragen, inhoudende, „dat hij tegen het *naasten* was, het later oogluikend toegelaten heeft, maar dat nu betreurt en voor het vervolg verbiedt van de genaaste kerken gebruik te maken, alvorens Rome geraadpleegd te hebben.”

II. De schuur-kerk

Sedert den vrede van Munster in 1648 mochten de katholieken geen opvallende kerkgebouwen bezitten, daarvandaan dat men de z.g. schuurkerken kreeg.

Ook Waalwijk had zijn schuurkerk, die stond in den tuin der tegenwoordige pastorie, met een ingang, waar zich nu de inrijpoort bevindt. Deze kerk had twee sacristiën, die onmiddelijk bij de pastorie stonden, (zooals die was vóór de verbouwing); de kerk zelve strekte zich verder uit, in den tuin der pastorie, in de richting van den Winterdijk. In deze kerk waren ook galerijen voor het volk.

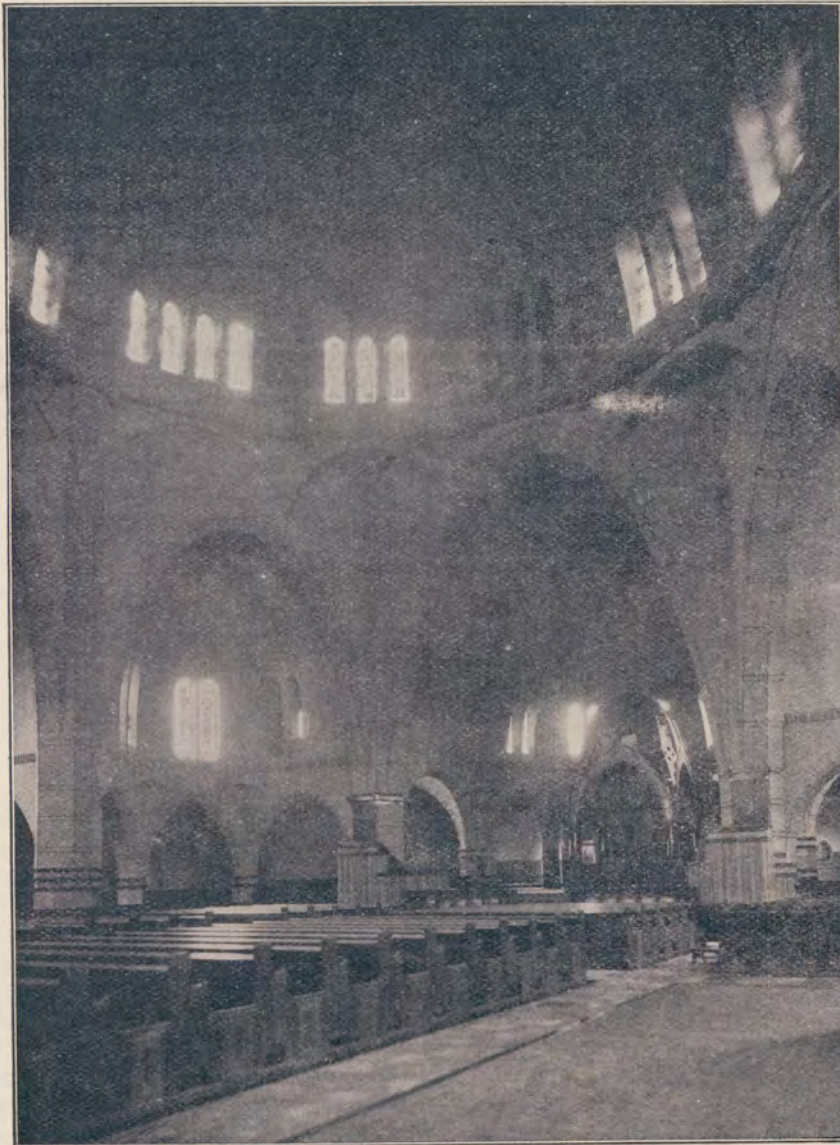
In 1685 zijn kerk en pastorie afgebrand, immers pastoor Boerakker heeft aangeteekend, dat in 1685 tot herstelling der afgebrande kerk en pastorie door de ab-

dij van Tongerlo (tot voor ongeveer 100 jaren werd onze parochie bediend door de Norbertijnen) de som van f 1000 is geschoten, waarvoor de kerk jaarlijks f 50 moest geven aan den pastoor tot onderhoud van den kapelaan. Ook vinden we, dat pastoor Ulricus de Loos in 1689 f 1000 heeft geschoten tot herstelling van het verbrande kerken-huis.

Bij resolutie van 18 Mei 1761 werd door de H. Mogenden verlof gegeven eenige veranderingen in de

schuurkerk te maken; men mocht ze achterwaarts naar den dijk met twee gebindten van 25 voet vergrooten, den predikstoel verzetten, nieuwe stoeien en banken laten maken en de pastoor mocht hierover beschikken, gelijk in 1758 vergund was aan de pastoors van Helmond en Tilburg. Deze vergroo-ting had plaats in 1765 en '66 en hiervoor was van de gemeente ontvangen f 1023.

Blijkens eene teekening van den plattegrond dezer schuurkerk, nog op de pastorie berustend, was de kerk 30 M. lang en 11 M. breed. De toegang was van bezijden (niet vóór aan de kerk), waar twee ingangen zich bevonden, de eene even voorbij 't midden, de andere achteraan. Achteraan was ook het zangers-koor en orgel. Deze teekening geeft de kerk zooals ze was na de vergroo-ting.

INTERIEUR DER NIEUWE KERK.

III. De parochie-kerk, die voor drie jaar werd afgebroken.

Pastoor van Baar, de eerste pastoor van Waalwijk, die wereld-geestelijke was, besloot in 1826 de schuurkerk door eene betere en ruimere te vervangen.

Voor den bouw van de nieuwe kerk kocht pastoor van Baar in 1826 een gedeelte van de z.g. Kloosterwerf met een perceeltje driesland voor f 989, daarbij een huis

van I. van Dongen, om af te breken, voor f 400, en van Theod. van Dijk het perceel tuin, dat bij de oude kerk kerkplein was, voor f 350. Hij trof eene overeenkomst met de bewoners van de Klooster-werf, waarbij deze afstand deden van het recht, om van daaruit te wegen, (hun weg te nemen) naar en door den dam, door welken we nog onzen weg kunnen nemen naar de kerk, tusschen de woning van den heer Hamburg en mej. de Wed. Bataille, en die voorheen genaamd werd *de groote poort* naar het oud klooster van Nazareth.

Bij besluit van Willem I, geteekend te Brussel 13 Aug. 1827, werd op verzoek (van den pastoor) en kerkmeesters, eene subsidie toegezegd van f 12.000, mits het zou blijken, dat in de verdere kosten kon voorzien worden. Gevraagd was f 20.000.

Volgens gevonden aanteekening beliep het totaal der uitgaven f 23.722.25, welke som gevonden is uit de subsidie van het land (f 12.000 + f 100 aan intrest), eene bijdrage der gemeentenaren van f 8340, de verkoop en verpachting der zitplaatsen (f 2747.24), de opbrengst der verkochte ramen en plavuizen, en verder uit genegotieerde gelden, zoodat de schuld der kerk, voltrokken zijnde, beliep f 14.700.

De vorige kerk was eene Waterstaats-kerk, d.w.z. gebouwd naar een bepaald plan vanwege het ministerie van Waterstaat. Men was daaraan gehouden, wilde men het subsidie des Rijks genieten.

Architect dier kerk was de heer Laurent van Heijst; aannemer de heer Adr. Brekelmans.

B.

Nota: Behalve de parochiekerken heeft Waalwijk nog bezeten een kapel aan het klooster Nazareth, en de gasthuis-kapel, later het raadhuis, dat in 1824 is afgebrand.

VAN TWEE WAALWIJKSCHE MARTELAREN.

Alle Waalwijkers weten, dat 22 Aug. 1900 de Waalwijksche missionaris Andreas Zijlmans in China den roemvollen marteldood is gestorven.

Zowel 't prachtige monument van Mgr. Hamer en gezellen te Nijmegen, als de marmeren gedenksteen, die in de heerlijke Waalwijksche kerk weer een plaats heeft gevonden, spreken van hem.

De gedachtenis-plaat heeft 't volgende opschrift:

„Aan de Onsterfelijke Nagedachtenis
van den

Z. E. HEER ANDREAS ZIJLMANS,

Priester v. d. Congr. v. h. Onb. Hart v. Maria te Scheut.
Geb. te Waalwijk 27 Dec. 1873.

Miss. in Midd. Mongolië, Tsie-Ko-Tan-Kou.

Met 200 zijner Christenen

Den Roemrijken Marteldood Gestorven 22 Aug. 1900.

God heeft hem beproefd,

Als goud in den smeltoven heeft Hij hem beproefd,

En Hij nam hem als een brandoffer.

Missa v. d. H. H. Mart.

Maar niet zoo bekend is, dat Andreas voor ruim 3 eeuwen een voorganger gehad heeft, die in ons eigen vaderland in hetzelfde jaar als de H. H. Martelaren van

Gorkum, den roemvollen marteldood te Roermond is gestorven.

De oudste geschiedschrijver van het Bisdöm Roermond, de Bosschenaar Arnoldus Slavensius, karthuizer van hetzelfde Roermondsche klooster, als waarin de doctor extaticus Dionysius de karthuizer 'n halve eeuw leefde en stierf, heeft ons 'n zeer merkwaardig verhaal van dien marteldood nagelaten in zijn hoogst zeldzaam boekje „Historica Relatio duodecim martyrum Cartusianorum, qui Ruremundae Ao. 1572, agonem suum feliciter compleverunt”, wat vertaald aldus luidt: „Geschiedkundig verhaal van 12 karthuizer-martelaren, die in het jaar 1572 te Roermond roemrijk den marteldood hebben doorstaan.”

Ook in zijn bekenden „Commentarius de Ereptione novorum in Belgio episcopatum, komt hij er op terug.

Zijn medebroeder Michaël Uwens, vertaalde de „Historica Relatio” en vulde ze eenigermate aan.

Tot stichting en opwekking om ons H. Geloof krachtig te beleven, moge hier het verhaal van Slavensius-Uwens volgen:

„Tegelijk met twaalf Karthuizers heeft ook een wereldpriester, met name Paulus van Waalwijk, den marteldood ondergaan. Hij was „capelaen (secretaris) van sijne hoogweerdicheijt Heer Wilhelmus Lindanus, Bisschop van Ruremonde”. Hij was voorwaer een man van sonderlijke geleertheit ende begaeft met goede manieren. Oock een uitnemende predicant, die met openlijke ende klare Sermoenen placht sterc ende heftich soo wel de sonden te berispen alsder geusen ongoddelijcke versieringhe te verfouen ende te wederlegghen.” Toen Bisschop Lindanus op aandringen der overheid gevluht was, begaf Paulus van Waalwijk zich naar de Karthuizers, „om dat hij zijn selven tot de doot voor onzen Salichmaker Christo beter soude ghereet maken.” Toen hij zich in de kerk bij hen gevoegd had, zeide hij: „Mijn liefste en beminste vrinden, ick ben hier tegenwoordich om met ulieden te sterven.”

Slavensius spreekt met een buitengewonen eerbied over dezen onverschrokken priester, die niet ophield, „de onse (dit zijn de Karthuizers) in desen strijdt met woorden ende exempel te verwecken ende te ontstecken om het martelie te aenveerden ende verduddelijck te lijden.” Nadat de soldaten hem van zijn geld, mantel en hoed beroofd hadden, trokken zij hem uit de kerk en „leijden hem door het klooster om, spouwen op hem uit alle venijn van spijtge, smaedige en schimpige woorden met beswaernisse van veel ongelijckx ende scheldwoorden. Eijndelijck soo stooten sij ende slaen hem seer afghrijselijck. Int uitersten en ten alderlesten hem hebbende getrocken in den boomgaert van het Carthuiser klooster, drie oft vier soldaeten gaen met ghewelt den Priester Godts aen 't lijf, verwonden hem seer in sijn hoofd, daer naer neder werpende hebben hem niet alleen met eenen vierighen koghel doorschoten, maer oock met eenen deghen doorstecken”.

Zijn lijk werd door de soldaten op zulk een schandelijke wijze onteerd, dat Slavensius uitroept: „Wat en derven niet doen dusdaenighe schuijmsel ende rabauwen en fielen: Wie heeft outghehoord alsulcke ongeschicktheijdt en barbaerisme. Wie isser die dit hooren-

de of lesende niet en sal zeggen, dat de onghelooovighe Turcken of Maghometisten veel sachtmoedigher ende eerlijcker sijn als dese nieuwe Evangelischen, die alsulcke dulheijt ende wreetheijt laeten uitkijken. O wat swaere en groote straf en leet meijnt men dat dese moorders overblijft oock nu ghestorven sijnde moeten lijden in de helle, omdat sij niet gevreesst en hebben hunne handen te steecken aan den ghesalfden des Heeren, een soo aansienlijck en eerweerdich man; sonder twijfel vier, solfer ende den wint vande onwederen is het deel van haeren kelck, tensij dat sij hun beteren ende weerdighe vruchten doen van leedtwesen en boete." Het lijk van dezen moedigen priester werd den volgenden dag op de plaats der marteling begraven.

Drie jaren later werden de beenderen in plechtige processie naar de kathedraal gevoerd, waar zij in een der zijwanden werden bijgezet; het latijnsche opschrift op den grafsteen, dat door Lindanus zelf opgesteld was, luidde aldus, in de vertaling van Uwens:

„D' Eerweerdichste Heere, Heer Wilhelmus Damasi Lindanus, heeft dit (gedenkteecken) hier heel bedroeft doen stellen voor de Eerweerde Heere Paulus Gerardi van Waalwijk, Priester Christi, ende sijner eerweerdichsten Cappelaen wesende een uitnemende Predicant, ende ijverich beschermer en voorstander van de heijlighe Catholijcke Apostolijcke leerlinghe, die als dese stadt van de geusen is ingenomen geweest, door de wapens van de quatdoenders, voor de Catholijcke religie stantvastigh hem dragende, gevallen is, en sijn leven alsoo eijndende met de croone van martelie gecroont int jaer 1572 den 23 Julij”.

Jammer genoeg zijn bij den grooten brand van Waalwijk in 1824, bijna alle archivalia verbrand, zoodat wij van dezen Waalwijker Paulus Gerards niets meer weten, dan wat de Roermondsche historicus ons in 1609 meedeelde.

Mag ik hier 'n wensch bijvoegen? Waalwijk moge tenminste bij verdere uitbreiding, de martelaren Paulus Gerards en Andreas Zijlmans eeren door hun naam aan een straat te geven.

Ook een Nassau-straat is reeds om de historische betrekkingen van twee kloosterzusters uit 't doorlichtig huis van Nassau, die in Nazareth te Waalwijk den kloosterlijken staat beleefden, volkomen gerechtvaardigd.

Bij de ingebruikneming van het prachtige nieuwe

Godshuis moge Waalwijk zijn beroemde oude geschiedenis niet vergeten, dus en straatnamen en eenvoudige gedenksteenen.

Roermond.

Dr. JOS. VAN GILS.

DE KERKELIJKE BOUWSTIJL.

Het kan zijn nut hebben, in dit nummer een woord te wijden aan de verschillende stijlen, zooals we die in den loop der tijden bij den kerkbouw ontmoeten. Vaak toch hoort ge spreken van eene kerk in Gothischen stijl, in Romaanschen stijl, in Byzantijnschen stijl, en kunt u wellicht niet voldoende rekenschap van die benamingen geven.

Laat ik trachten een kort, maar naar ik hoop toch duidelijk overzicht over de kerkbouw-stijlen, zooals ze zich achtereenvolgens ontwikkelden, te geven. De meeste gegevens voor deze uiteenzetting ontleende ik aan het boekje: „De Roomsche Liturgie”, (uitgever: Arn. M. Greven, Zevenbergen).

Door het woord „kerk” verstaan wij „het Huis des Heeren”, en duiden er door aan het gebouw, waar de geloovigen tezamen komen om den Heer te loven en te smeeken, meer nog om hun offer aan Hem op te dragen. Ik zeg „meer nog”, want oorspronkelijk hadden we ook bedehuizen, die geen offer-tempels waren.

Het allereerste begin der kerk als offerplaats vinden we in gewone huizen der geloovigen. Daar kwamen ze bijeen tot „het breken des broods”. Zoo was het in en buiten Jeruzalem. Zoo worden in de brieven van den apostel Paulus meerdere huizen opgenoemd, waarin zich eene kerk bevond.

Afzonderlijke gebouwen als eigenlijke christenkerken, treffen we in de eerste eeuw van het christendom niet aan. Het was de tijd der vervolgingen, die de geloovigen noodzaakten, in 't geheim de H. H. Geheimen te vieren. Ook in de christen-huizen was het niet overal veilig. Petrus, het eerste opperhoofd der Kerk, had zijn zetel gevestigd te Rome, van waaruit het christengeloof over de wereld moest verbreid worden. In deze heidense stad, waar de vijanden van het christendom de belijders van ons H. Geloof trachtten op te sporen en voor den rechter slepten, hebben de christenen langen tijd hun bijeenkomsten gehouden en de H. H. Geheimen gevierd in onderaardsche gangen, catacomben geheeten.

Eigenlijke kerkgebouwen was men dus nog niet rijk. Deze begon men voor het eerst op te richten in 't begin der derde eeuw. Althans, meerdere schrijvers van dien tijd, maken van bestaande kerken melding.

Het edikt van Milaan in 313, waarbij de vrede tusschen het Oosten en het Westen gesloten werd, maakte den kerkbouw voor goed mogelijk. Constantijn de Groote en de H. Helena, de moeder van Constantijn, gaven er zelf het voorbeeld toe.

De eerste kerken werden gebouwd in den z.g. basiliek-stijl of als koepelkerk.

Den basiliek-stijl kan men het best aldus omschrijven: Het grondplan is een langwerpig vierkant. Men heeft er in een midden-schip en (meestal) twee of vier zijbeuken, die lager zijn dan het middenschip.

Soms heeft de basiliek-kerk ook nog een dwarsbeuk of transept voor het priesterkoor, hetwelk gewoonlijk naar het Oosten gericht was (orientatië). Het ontstaan van den basiliek-stijl schrijft men veelal toe aan het Romeinsche woonhuis (patriciërs-huis); sommige deelen echter herinneren aan de groote zalen voor publiek- of privaat gebruik; deze zalen werden basilieken genoemd. Toch schijnen er onder de hedendaagsche bouwkundigen ook afwijkende meeningen omtrent dit ontstaan te heerschen.

Tot den basiliek behoorde nog het *atrium*, een vierkante ruimte aan den westergevel, met overdekte zuilengangen; de middenruimte bleef open. In dit atrium bevond zich het waterbekken voor de handwassing.

Verder behoorde er toe de *narthex*, d.i. dat gedeelte van den zuilengang van het atrium, dat tegen den westergevel was aangebouwd; hier mochten sommige boetelingen verblijven. In de basiliek namen de mannen plaats vóór de vrouwen; vóór de Geloovigen was de plaats der Geestelijkheid; deze was van de ruimte der geloovigen door een meestal marmere balustrade ge-

scheiden. De zoldering bij de basilieken is meestal zeer eenvoudig; de dakstoel is binnen in de kerk zichtbaar; het uitwendige dak van het middenschip is een zadeldak, van de zijschepen een lessenaarsdak. Soms treft men ook een plat plafond aan, wat dan rijk versierd is; zoo o.a. in de kerk van St. Jan van Lateranen te Rome.

De *koepelkerk* had den vorm van heidense gedenkteeken, b.v. het Pantheon te Rome. Gewoonlijk was de koepelkerk omgeven door een lageren bouw; dat gaf meer ruimte aan de kerk. Een voorbeeld van een koepelkerk is de kerk van de H. Constanze te Rome. De plaats voor het altaar in de koepelkerk was meestal midden onder den koepel.

We moeten de koepelkerkstijl niet vereenzelvigen met den *Byzantijnschen* stijl. Dit is een geheel zelfstandige stijl, bestaande uit een vermenging van den basiliek-met den koepelkerk-stijl. Aan de basiliek herinnert de langwerpig-vierkante vorm, het atrium enz., aan de koepelkerk de koepel.

Zijn naam dankt de Byzantijnsche stijl aan de stad Byzantium, later Constantinopel (stad van Constantijn) genoemd. Hij begint zich te ontwikkelen in 't midden der 6e eeuw. De meest bekende kerk in dezen stijl is de Aya Sofia te Constantinopel, toegewijd aan de H. Wijsheid (= Hagia Sophia in 't Grieksch, = God de Zoon). Deze kerk is gebouwd door keizer Justianus I (527—565). 10.000 werklieden hebben er zes jaren lang aan gearbeid. Thans is ze in handen der Turken en doet dienst als moskee voor de Mohamedanen.

In het Westen is eene bekende kerk in dezen stijl de San Marco te Venetië. De Byzantijnsche stijl is echter een meer speciaal Oostersche stijl, die hier niet veel ingang vond.

Van de 8e tot de 12e eeuw komt in onze streken weer een andere stijl in zwang, de z.g. *Romaansche* stijl.

Had de basiliek met dwarsbeuk den vorm van een kruis, aldus †, bij de Romaansche kerk kreeg men dit †. Later kreeg men zelfs soms een dubbele dwarsbeuk.

Het hoofdverschil met den basiliek-stijl is het steenen gewelf. Dit steenen gewelf eischte een zwaarder onderbouw, zware muren en pijlers. Door het zware gewelf ontstaat het enge, zware, drukkende, maar ook het indrukwekkende van de Romaansche kerk. In haar heerscht de verticale of rechtopstaande lijn, in de basiliek de horizontale.

Zijn naam „Romaansch”, ontleent deze stijl hieraan, dat zijn begin en duur samenvalt met het ontstaan en den duur der Romaansche taal, d.i. de overgangsvorm van de Latijnsche taal naar de zelfstandige Fransche.

Tot zijn ontstaan werkten mede de basiliek- en de klassieke stijl, de Byzantijnsche stijl en de eigen kunstopvattingen van de barbaarsche volken, die vanaf de 5e eeuw, sedert de volksverhuizing, langzamerhand tot de beschaving kwamen.

In dezen stijl kan men nog onderscheiden het tijdperk der *Karolingische herleving*, d.i. het tijdperk van Karel den Groote, die in zijn uitgebreid rijk vele bouwwerken deed uitvoeren. Deze bouwwerken ontleenden het meest aan den Byzantijnschen stijl, omdat zij door vreemde, Italiaansche- en Oostersche meesters, in dezen stijl bedreven, werden uitgevoerd. Bouwwerken

van dezen tijd zijn de dom of de Lieve Vrouwe-kerk te Aken en de Keizer-Karel-kapel te Nijmegen.

De Romaansche stijl ontwikkelde zich voor goed in de 11e eeuw.

Men kan in dezen stijl de volgende perioden onderscheiden:

Het vroeg-Romaansch tot het jaar 1000.

Het bloei-tijdperk in de 11e eeuw (de Lieve Vrouwe-kerk te Maastricht, de kerk van Rolduc).

De overgangsstijl tot den gothischen stijl in de 12e en 13e eeuw (de Munsterkerk te Roermond). Ook dit is nog eigen aan de Romaansche kerk: 1. de verlichting is schaars; de vensters konden slechts geringe afmeting hebben, immers de muren hebben constructieve beteekenis; 2. de toren; 3. de crypte (onder het priesterkoor). Crypten kan men nog zien o.a. te Rolduc en te Maastricht in de Lieve Vrouwe-kerk, te Geertruidenberg in de oude, thans Protestantsche kerk.

In de Romaansche periode werden ook de kerken in en uitwendig met vele beelden versierd, o.a. aan de portalen (Sint Servaas te Maastricht.)

Na den Romaanschen stijl krijgen we de *Gothiek*.

Deze stijl dankt zijn naam aan den Italiaanschen schilder en kunstkenner, Giorgio Vasari, die dezen naam uitvond met de bedoeling hem in minachting te brengen als een uitvinding der barbaarsche Gothen, die de schatten der klassieke antieke kunst te Rome verwoest hadden. De Gotische stijl verdient echter deze minachting niet, maar is de kunstige uitdrukking eener christelijke gedachte; het opwaarts streven der ziel naar het bovenaardsche, bovenzinnelijke, naar God.

Het verschil met den Romaanschen stijl is vooral de aanwending van den *spitsboog* (Romaansche stijl = ronde boog). Maar dit is niet het wezen van de Gothiek. Dit bestaat in een ander draagsysteem van den last. In de Gothiek hebben n.l. de muren geen constructieve beteekenis. Het gewelf wordt gedragen door de pijlers, geholpen door de gewelfribben en den sluitsteen. De zijwaartsche drukking wordt opgevangen door de konterforten of steunbeeren, die tegen de muren zijn aangebracht. De steunbeeren der zijbeuken worden boven de zijbeuken uit verlengd en door halve spitsbogen, luchtbogen genaamd, met de steunbeeren van het middenschip verbonden.

De Gothische stijl ontstond in Noord-Frankrijk. Men onderscheidt weer de volgende perioden.

De vroeg-gothiek (in Frankrijk ± 1160—1200; in andere landen tot 1250; kathedraal van Laon; Notre Dame te Parijs).

De bloeitijd (in Frankrijk tot 1250; in andere landen tot 1350; Sainte Chapelle te Parijs; de dom van Keulen; de dom van Utrecht).

De laat-gothiek, ook flamboyant-stijl genaamd (in Frankrijk 1250—1500; in andere landen 1350—1500; St. Jan in Den Bosch; kathedraal van Antwerpen; St. Stephanus te Weenen).

Na de Gothische stijl komt nog de *Renaissance-stijl*. Renaissance beteekent wedergeboorte; men verstaat er door een teruggaan tot en een opleving van de oude, heidensche, klassieke kunst op allerlei gebied. De stijl nu, die in deze periode ontstond, is de renaissance-stijl.

De renaissance-stijl is een terugkeeren tot het zware tongewelf, het aanwenden van den koepel, de horizontale richting in plaats van de verticale der gothiek, het platte plafond en de zware, forse kroonlijsten, tot het realistische inplaats van het ideëele, tot het zware metselwerk ook der muren.

Oorspronkelijk was Florence het brandpunt der Renaissance, later werd Rome er de hoofdzetel van.

Het voornaamste bouwwerk der Renaissance is wel de Sint Pieterskerk te Rome. Ze is de grootste kerk der wereld en meer dan een eeuw (1506—1626) is er aan gebouwd.

Het bloeitijdperk der Renaissance duurde van 1580—1700.

De stijl van de laat-renaissance wordt ook genoemd *Barók-stijl*. Barók = vreemd, scheef, onregelmatig, zonderling. Deze periode kenmerkt zich door overdrijving en overlading. (Gedraaide zuilen, gebogen lijnen, krullen, enz.) Het werd een geestelooze dorheid.

Nog dient vermeld de *Rococo-stijl*; dat is de stijl van die periode der renaissance, welke schelpdieren, schelpen en andere grillige motieven ter versiering aanwendde.

In den Renaissance-stijl zijn in ons land weinig kerken gebouwd (de tijd van den opstand tegen Spanje en van de Hervorming). Tijdens de verdrukking door de Hervormden, die talrijke kerken aan de katholieken ontnamen, moesten deze laatsten in 't geheim hunne godsdienstplechtigheden vieren. Toen hun later na den inval der Franschen in 1672, eenige vrijheid gelaten werd, moesten ze zich behelpen met de huizen van particulieren of met de z.g. schuurkerken.

Dit duurde tot het einde der 18e eeuw, toen aan de katholieken in katholieke streken vrijheid werd gegeven de kerken der Hervormde minderheid te naasten. Hadden deze kerken te veel geleden, of waren de katholieke kerken niet in de gelegenheid de oude kerken te naasten, dan werd van staatswege aan hunne kerkbesturen een subsidie gegeven ter verkrijging van een eigen eenigszins betamelijk kerkgebouw. Bij het toekennen echter van deze subsidie werden voorwaarden gesteld of een bepaald plan van een kerk voorgelegd, vanwege het ministerie van Waterstaat. Zoo verzezen in zeer vele plaatsen de z.g. *Waterstaatskerken*, zooals onze oude kerk, de tegenwoordige kerk van O.L. Vr. Onbevlekt Ontvangen in onze gemeente, te Waspik e.a. zijn.

Met de emancipatie der katholieken in ons land, hield ook de kerk-bouw gelijken tred. Allengs begon men overal weer schoonere kerken op te trekken. Maar de tijd, die achter ons ligt, sinds de 19e eeuw, heeft geen eigen stijl meer. Wat nu gebouwd werd was een keuze uit de oude stijlen en vormen. Vooral de Gothiek- en Romaansche stijl werden nagevolgd. 'n Voorbeeld van zulk 'n neo-gothieke kerk in onze onmiddellijke omgeving is de kerk van St. Clemens in onze gemeente, terwijl de St. Antonius-kerk meer een navolging is van den Romaanschen en Gotieken stijl tezamen.

In welken stijl nu is onze nieuwe kerk gebouwd?

Het is zeker een trachten om tot een eigen stijl te geraken; onze tijd is zich van de namaak-gothiek en

Romaanschen stijl aan 't los-maken. Men kan den stijl onzer kerk „moderne stijl” noemen; de architect is uitgegaan van het Byzantijnsch bouwkundig beginsel: centraalbouw met concha's, die den grooten koepel dragen. We streven er naar in onzen tijd, de menschen zooveel mogelijk 't uitzicht te geven op 't altaar, waartoe de gotische kerken zich niet zoo goed leenen; in de z.g. centraal-bouw komt dat beter tot z'n recht. Meer in bijzonderheden kunt ge 't bouwplan nagaan in het artikel van Architect Valk, in dit nummer.

B.

ENKELE BIJZONDERHEDEN.

De bij-altaren. Onze nieuwe kerk zal vier bij-altaren tellen, waarvan er reeds aanstonds twee geplaatst worden, uitgevoerd volgens liturgischen eisch, zuiver offertafel. Deze zijn de twee kleinste, de andere (bij de kinder-kapellen) laten nog op zich wachten, totdat.....

De ramen. Onze kerk is reeds rijk 36 gekleurde ramen, glas-in-lood, in den koepel. Deze stellen voor de vier groote profeten (Isaias en Jeremias, in 't midden vóór en Ezechiël met Daniël in 't midden achter) en de twaalf kleine. Al de andere ramen zijn slechts provisorisch. Zij zijn vervaardigd door den bekenden Utrechtschen kunstschilder W. Wiegman. De bedoeling is, deze langzaam aan te vervangen door gekleurde glas-in-lood-ramen, zooals die van den grooten koepel. — Wie helpt?

De Kruisweg. Een nieuwe kruisweg wordt voorloopig niet geplaatst. Mettertijd zal een kruisweg, waarschijnlijk in mozaïek, onzen tempel waardig, moeten sieren. — Wanneer?

Het Orgel. Het orgel uit de oude kerk, dat wel niet volgens nieuw systeem is ingericht, maar door kenners zeer geprezen wordt, zal behouden blijven. Het mag echter voorloopig nog niet geplaatst worden, wijl de kerk nog te vochtig is. De orgel-kast, zooals ze nu is, is niet in stijl met de rest der kerk.

De klokken. Aanvankelijk worden twee klokken opgehangen, die vanuit de bij-sacristie electrisch kunnen geluid worden. Na verloop van tijd zal een derde (de zwaarste) worden bijgeplaatst. Daarenboven is onze klokken-toren 'n echte campanille, waarin een klokken-spel op z'n plaats zou wezen. Dit blijft evenwel nog een utopie.

Het uurwerk met klokken is een geschenk van het Gemeentebestuur.

Een en ander is geleverd door de firma Eijsbouts te Asten.

Electrisch licht. Onze nieuwe kerk is een prachtige electrisch-licht-installatie rijk, aangelegd door het ingenieursbureau voor licht- en kracht-instalaties „Electra”, Den Bosch. Ook de klokken zullen met-

tertijd electrisch geluid kunnen worden vanuit de bij-sacristie.

Verwarming. De Centrale verwarming is aangebracht door de firma Huygen en Geveke te Amersfoort.

Stoelen en banken. In de midden-ruimte der nieuwe kerk zijn nieuwe banken geplaatst, ontworpen door den architect en uitgevoerd door de „Nederlandse Stoomhoutdraaierij” te Wageningen. De banken zijn zeer mooi van vorm, erg doelmatig en kostbaar; de deuren o.a. zijn met palissander ingelegd.

Op twee bij-vakken vooraan, zijn nieuwe stoelen geplaatst, geleverd door de firma E. J. van Weerelt Azn. te Rotterdam.

De ambones. Aan den ingang van het priesterkoor verheffen zich twee ambo's of ambones, d.i. twee spreekgestoelten voor de onderrichting der geloovigen. Deze zijn van oud liturgisch gebruik en dienden voor de lezing van Epistel en Evangelie. Bij eene plechtige H. Mis met assistentie zal dus de sub-diaken op het ambo links 't Epistel en de diaken op het ambo rechts 't Evangelie zingen. Op het ambo rechts (vanuit het priesterkoor) zal ook het Evangelie worden verklaard of m.a.w. de preek worden gehouden.

De ambones in onze nieuwe kerk zijn in kostbaar, meest Grieksch, marmer opgetrokken.

Gedenksteen Z. E. Zijlmans. In de kinder-kapel, rechts (vanuit de kerk) is de gedenksteen in marmer geplaatst, die ons reeds in de oude kerk herinnerde aan den marteldood van een onzer oud-parochianen, den Z. E. Heer Andreas Zijlmans, die den 22 Aug. 1900 te Tsie-Ko-Tan-Ku in Midden Mongolië met 200 zijner christenen den marteldood stierf.

De doop-kapel. Links bij het binnenkomen der kerk vinden we volgens Liturgisch voorschrift de doop-kapel, bestaande uit twee gedeelten, waarover ik u voor eenige maanden in ons Kerkklokje geschreven heb, bij de behandeling van de Doop-plechtigheden. Vanuit de doop-kapel kan het gedoopte kind de Kerk worden binnen-gedragen.

De Theresia-kapel. Rechts van den ingang, onder den toren hebben we tenslotte 'n aparte kapel, door hek-werk van de eigenlijke kerk gescheiden. Deze is bedoeld als 'n devotie-kapel, toegewijd aan de H. Theresia van het Kind Jezus; we zullen ze eenvoudig de Theresia-kapel noemen.

Mogen de parochianen hier dikwijls door den dag tot de geliefde volks-heilige van onze dagen, de kleine St. Theresia, komen bidden. Daar wordt een reliquie van haar gebeente bewaard.

**„ALLES TOT MEERDERE EER
EN GLORIE VAN GOD”.**

Voor de plechtigheden bij de inzegening zie bijblad.

VOOR PERIODIEKEN, JAARVERSLAGEN, CATALOGI, RECLAME-BOEKJES, PROSPECTI ENZ., DIE MEER DAN GEWONE ZORG VEREISCHEN, WENDE MEN ZICH TOT DE
WAALWIJKSCHE STOOMDRUKKERIJ ANTOON TIELEN.

Deze zaak heeft in haar reeds 54-jarig bestaan DUIZENDEN PFAFF—NAAIMACHINES geleverd welke hebben bewezen

de beste te zijn.

M. VAN DER HAMMEN,
Stationstr 63. WAALWIJK. Tel. 124.

HET ADRES

voor goede behandeling der
**WASCH, BOORDEN
EN MANCHETTEN.**

Helder goed en
nette afwerking.

Depot gevestigd te KAATS-
HEUVEL bij D. ROMBOUTS-
HOLLANDS, Hoofdstraat.

**Natte wasschen bin-
nen 24 uur thuis.**

B. A. v. d. Berg-Massar

Stoom-Wasch- en Electr. Strijkinrichting
GROTESTRAAT 365, WAALWIJK.

Hangt dit aan de groote klok.

Schade en Schande

ondervindt men van slecht en
smakeloos uitgevoerd BEHANG-
en SCHILDERWERK.

Voordeel en blijvend genoeg

heeft men daarentegen van SMAAK-
VOL EN DUURZAAM WERK
wat wij U steeds leveren tegen
BILLIJKEN PRIJS.

Versieringen en reclame voor elke gelegenheid.

W. H. HENS & ZONEN

Schilders- en Behangerszaak
Grootestraat 169.
WAALWIJK.

**Wat ze vertelden, toen ze naar
de nieuwe Kerk toe gingen.**

Dag Jansje, gaat u ook mee naar de Kerk? Kijk, dag Kee; ja zeker, maar ik moet eerst even bij den Waalwijkschen Vischhandel zijn bij JOS. v. d. LEE, daar bestel ik altijd verse visch voor Vrijdag, want dat is toch wel je adres. (Kee). O ja daar krijgen wij ook altijd verse visch van en ook verschillende andere artikelen zoals kaas, boter, eieren, zuurwaren, enz.

(Jansje). Wat je daar koopt is ook allemaal eerste klas goed, jam, busgroenten, fruit, vijgen, dadels en vooral niet vergeten de fijne gesneden vleeschwaren van ANTON HUNINK en de prijzen zijn zeer concurrerend.

Zoals gek. Ham 32, Ontbijtspek 22, Boterhamworst 15, Leverworst 15, Bloedworst 10 cent per ons. Hunink Geldersche Rookworst f 1.— per pond. (Kee). En die boter dan van 80 cent per pond Delit's Roem, ik zeg maar daar is niets geen verschil in of u nou *die* boter proeft of natuurboter en toch heel wat voordeliger.

(Jansje). Nou Kee ik loop even binnen om te bestellen want het wordt allemaal netjes thuis bezorgd, je kan ook even opbellen als u iets nodig heeft. Telefoon nummer is 170.

Dag Jansje, Dag Kee, tot straks.

Denkt er nu reeds aan,
dat U met

St. Nicolaas,

de beste en meest geschikte

cadeaux voor heeren

kunt bekomen in

Sigarenmagazijn

«CUBA»

Uitgebreide sortering

**Sigaren,
Sigaretten**

EN

Pijpen.

Aanbevelend

Wed. J. v. d. Broek.

HET IS NU TIJD

UW KINDEREN

**Levertraan
Levertraan Emulsie**

of

Levertraan Emulsie

met MOUTEXTRACT
bereid te geven

Het beste adres hiervoor is

Gez. Wagemakers,

Drogisterij, Kaatsheuvel.

Ge verzekert U dan prima
kwaliteit en concurrerende
prijzen.

R. K. Vrouwenbond, Waalwijk.

Algemeene Vergadering

op *Woensdag 11 Nov. a.s.*

's avonds 7 uur,

in de Grootte Zaal van de R.K. Werklieden-
vereeniging,

Lezing met LICHTBEELDEN over de

H. Theresia van het Kindje Jezus,

door den ZeerEerw. Pater KOENDERS, Ord. Carm
Met toepasselijken Zang.

Uitsluitend toegankelijk voor de Leden op vertoon
der blauwe kaart van lidmaatschap.

Plaatsbespreking à 15 cts. bij fa. PULLES tegenover
het Bondsgebouw, Dinsdag 10 Nov. van 2¹/₂ - 8 uur en
Woensdag 11 Nov. van 2¹/₂ - 4 uur.

VOOR Comestibles

IS HET ADRES

H. Kolsteren-La Garde.

VRAAGT ONZE

- LIEVERKOEKJES -

BURGEMEESTERTJES

- BOTERMOPPEN -

- PAIN GREC. -

Kiltie Zalm 55 cent per heele bus en
35 cent per halve bus.

en duurdere soorten.

HET BORSTELHUIS

P. G. VAN DOOREN - St. Annastraat 29 - TILBURG.

Grossier in

**Schoonmaak- en Verlichtings-artikelen.
Galanterieën. Kramerijen.**

Specialiteit in: **Gas- en Petroleum-artikelen.**

H.H. Winkeliers en Grootverbruikers vraagt reizigersbezoek.

**Drogisterij
de Gaper.**

U kunt van dien lastigen
HOEST, het gemakkelijkst
afkomen door het gebruik
van onzen

Katjesdrop

Knoopjesdrop

Zoutendrop

Longodrop

Salmiakpastilles

Hoestmelange

Pottersmentol-

pastilles

Wyberttabletten.

Gemalen drop met
Salmiakzout en meer-
dere hoest verdrijven-
de middelen.

fa. Orie-Dumoulin,

MARKT. WAALWIJK.

TELEFOON 123.

Depôt Nutricia.

**Auto-Verhuur-
Inrichting.**

LUXE-WAGENS.

GEZELSCHAPSWAGENS
voor clubs.

Dagelijksche Auto-vracht-
dienst op Tilburg.

Aanbevelend,

Antoon Smit,
Heulstraat Kaatsheuvel.

PATRONEN

voor Schoeisel.

Ontwerpen. — Herleiden.
Uitvoering van serie's in
carton en zink.

COUPE GEGARANDEERD.

A. SCHONIS, Kaatsheuvel.

Hoofdstraat B 324. Telef. 10.

Pijpdrop
 Katjesdrop
 Knoopjesdrop
 Gecandeerde
     Jujubes
 Zoute Jujubes
 Hoesttabletten
 Haverstroo-
     pitten
 enz. enz., uit de

Drogisterij
VAN ERP

Grootestraat 198
 doen uw keelpijn en
 verkoudheid als bij
 tooverslag verdwij-
 nen.

Uw cassabon geeft
 U 5 pCt. korting.

MARMER- EN STEENHOUWERIJ
F. VERVOORDELDONK
 's-HERTOGENBOSCH.

VAN TULDENSTR.

TELEFOON 1081.

GRAFMONUMENTEN.
SCHOORSTEENMANTELS.
- LAMBRISERINGEN. -

LEVERANCIER DER DIVERSE MARMERWERKEN,
 ALTAAR, COMMUNIEBANKEN, AMBO'S ENZ. IN DE
 NIEUWE KERK VAN ST. JAN. BAPT. TE WAALWIJK.

M. Rombouts.

Nieuwstraat 25, WAALWIJK,
 heeft steeds voorradig alle
 soorten

Zool- en Overleder.

Diverse soorten **Lak** en
Crouponstrooken aan
 concurrerende prijzen.
 Beleefd aanbevelend.

Foto-Benodigdheden.

A. v. Amelsvoort-v. Bortel
 KAATSHEUVEL

Ook :
 Creoline 50 ct. p. literflesch.
 Vliegenvangers en plaatjes.
 Naphtablokken en kogels.
 Insectenpoeder, enz.

Nederlandsche Staatsloterij

Wanneer gij een H. V. S.
 polis koopt van f 1.15 p r
 maand, heeft U doorlopend
 dezelfde winstkans als bij
 1|20 lot der Nederl. Staats-
 loterij.

Inlichtingen bij

J. H. v. Gestel,
 KAATSHEUVEL.

H. de Peffer,
 Lederhandel,

MARKT 11, WAALWIJK.
 Het adres voor

Prima Vache-Croupous voor
 Maat- en Reparatiewerk.
 Zware kuipgelooiden huiden,
 koppen, halzen en liezen.
 Zwarte en bruine Boxrunds,
 Boxcalfs en Lak (Heijl).
 Aanbevelend.

Fa. NIC. VAN DONGEN & Zn.

Grootestraat 173. — Telefoon 76.

Waalwijk.

MODERNE BLOEMWERKEN
EN VERSIERINGEN.

Electrische Brood- en Banketbakkerij
M. C. Pulles-Heesbeen,

Ons brood staat onder contrôle van
 't Station voor Bakkerij en Maalderij
 te Wageningen, waardoor U steeds ver-
 zekerd is **1ste kwaliteit** te ontvangen.

Frits van Bladel.

BLOEMENSALON „SEMPERFLORENS”
 TELEF. 114. — WAALWIJK.

Bloemwerken van Kunst en Smaak.
 Diploma Bloemschikkunst van de
 Koninklijke Nederlandsche Tuin-
 bouw-Maatschappij.

Verzending van BLOEMWERKEN naar alle plaatsen.
Aanleg en onderhoud van Tuinen.

Schoonmaak-opruiming.

BEHANGSELPAPIEREN reeds vanaf 10 cent per rol.
 SPONSJES voor de schoenmakerij zeer voordelig.
 PARIJS GROEN ter verdelging van emelten. (Extra goedkoop.)
 Wij vestigen speciaal de aandacht op onze goedkope
 GLAS- EN VERFWAREN.
 CELLULOÏD, glashelder voor deurplaten en auto's,
 in alle maten steeds verkrijgbaar.

Hoogachtend,

M. C. SMIT,

Aannemer van Schilderwerken.
Heulstraat, Kaatsheuvel.

„ELECTRA”

Ingenieursbureau voor Electriche Licht- en
Krachtinstallaties.

Thust & Graff

VERVERSTRAAT 15
's-HERTOGENBOSCH.

Uitvoerders der Electriche Installatie in de
Nieuwe Kerk van St. Jan Baptist te Waalwijk.

ONTVANGEN VOOR DEN WINTERSCHOONMAAK alle kleuren

KASTPAPIER
KASTRANDEN
PUNAISES
ENZ. ENZ.

Aanbevelend,
Fa. A. v. d. Wee-Cools,
Boek- en Papierhandel
KAATSHEUVEL.

Nederlandsche Stoomhoutdraaijerij & Meubelfabriek te Wageningen.

Uitvoerders van de Kerkbanken en
Zij-Altaren voor de nieuwe R.K. Kerk
te Waalwijk.

Leveren Befimmeringen en Meubelen

In elke gewenschte uitvoering.

Grootestr. 214

bij de Markt.

Waalwijk.

Violen Cello's.
Snaren-hars.
Gramophoons.
His Masters Voice.
Columbia platen.
Cithers.
Mondorgels.
Studemuziek,
Pianonummertjes.
piano's f 10,— per
maand,
Voordrachten, en
Liedjes.
Feestartikelen, enz.

Eendracht maakt Macht.

Door onzen eendrachtigen inkoop met bijna 200 der grootste zaken van Nederland, kunnen wij elk artikel 200 voudig inkoop en zoodoende door dezen massa inkoop aan veel voordeeliger prijzen leveren dan elke alleen staande zaak.

Dat bewijzen niet alleen onze prijzen maar in het bijzonder onze kwaliteiten.

(de hieronder vermelde artikelen vragen uw speciale belangstelling.)

Wij ontvingen heden een pracht zending Fransche en Leidsche **wollen Dekens**, in **mooie Dessins** en groote maten, verder **mooie 2 persoons wollen Dekens** vanaf f 4.95.

Onze sorteering **JUMPERS** en **WOLLEN VESTEN**, alsmede **TRUIEN** is van ongeëvenaarde kwaliteit, terwijl de dessins getuigen, van apparte kleurschakeeringen en verre van **MARKT-kleuren** zijn.

In **IJZERSTERKE JONGENSTRUIEN** zijn de prijzen onder elke concurrentie n.l.

Maat	1	2	3	4	5	6	
Prijs:	84	97	109	125	139	165	manstruien 1.79 en 1.95

Wij verzoeken U, onze volgende Advertentiën met aandacht te lezen.

Wij brengen voor de **ST. NICOLAAS verrassingen**, een enorme sorteering speelgoederen.

BONTWERK, LEUNSTOELEN, THEETAFELS, enz. enz. enz. hebben wij reeds ontvangen.

Manufacturenhandel **Fa. A. Frederiks, Mag. „De Zon”, Kaatsheuvel.**

Firma CHR. DE KORT.

Naast de R. K. Kerk - WAALWIJK.

MEEST GESORTEERD MAGAZIJN VAN
alle soorten Schoenen,

zoowel in luxe als gewone. — Solide qualiteiten.

Ook verkrijgbaar alle soorten PANTOFFELS,
GYMNASTIEKSCHOENEN en de zoo gunstig
bekend staande CRES-SCHOENEN.

Aanbevelend.

STEEDS ONTVANGEN WIJ
NIEUWE MODELLEN
in moderne stoffen.

Onze prijzen zijn be-
langrijk lager dan waar
ook en wij nodigen U
daarom beleefd uit U
persoonlijk er van te
overtuigen.

Ook brengen wij een
schitterende collectie in :

**Heeren- en
Kinderjassen.
Wollen Dames-
en Heeren-Vesten.**

Jan van Well-van Doormalen

Grootestraat 207 - WAALWIJK.

FOTOGRAFISCH ATELIER

A. OUDKERK

Fa. VAN DELFT.

TELEFOON 134, - WAALWIJK.

**Foto's verkrijgbaar der
nieuwe Kerk.**

Ant. Verster-Duquesnoy

Grootestraat

WAALWIJK.

GROSSIER IN

Rook-Artikelen.

Alles eerste klasse fabrikaten.

De meest gevraagde merken
worden door mij aan prijzen
als die der fabrikanten
geleverd.

GROOTE KEUZE

Houten Tabakspijpen.

Van ouds vertrouwd adres.

AANBEVELEND

NED. FABRIEK VAN
TORENUURWERKEN,
KLOKKEN EN CARILLONS.

B. EIJSBOUTS, ASTEN.

LEVERANCIER VAN HET
TORENUURWERK IN DE
- ST. JANSKERK. -